

TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN CARİ AÇIK ÖNEMLİ BİR SORUN MUDUR? NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Nergis ÜNLÜ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBE, İktisat Doktora Programı

nergis4848@hotmail.com

Özet

Türkiye ekonomisinde cari açık 2002 yılından itibaren sürekli artmakta olup özellikle 2010 yılından sonra önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki cari açık problemine ilişkin bir değerlendirme sunmaktır. Bu kapsamda çalışmada, Türkiye'de cari açığın niçin önemli bir sorun olduğu, cari açığı hangi faktörlerin etkilediği ve cari açık sorununa ilişkin çözüm önerileri incelenecektir. Yapılan incelemeler doğrultusunda, dış ticaret yapısı ve finansman biçimi nedeniyle Türkiye'de cari açığın sorun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Türkiye'deki cari açık sorununun hem iç hem de dış ekonomik koşullarından ve politikalarından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Özellikle küresel ekonomide görülen likidite bolluğu ve neticesinde ülkeye giren yabancı sermaye cari açığın şiddetini arttırdığı görülmüştür. Bu bağlamda, çalışmada cari açık sorununun giderilmesi için çözüm önerileri sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Cari Açık, Dış Ticaret, Sermaye Hareketleri

IS CURRENT ACCOUNT DEFICIT A MAJOR PROBLEM FOR TURKISH ECONOMY?

ITS REASONS AND SOLUTION SUGGESTIONS

Abstract

Current account deficit in Turkish economy has increased steadily since 2002, especially after 2010. In this study, it is aimed to present an evaluation related to current account deficit in Turkish economy. In this context, it has been examined why current account deficit is a major problem in Turkish economy, which causes affect it, and what suggestion sare for it. In paralel with these examinations, it has been seen that current account deficit is a major problem due to the structure of foreign trade and finance in Turkey. Moreover, it has been determined that both internal and external economic conditions and policies have caused it. In particular, it has been identified that excess liquidity in global economy and foreign capital of the country has intensified current account deficit. In this regard, it has been presented suggestions related to current account deficit problem in the study.

Keywords: Current Account Deficit, Foreign Trade, Capital Movements

Giriş

Cari açık, bir ülkenin döviz gelirlerinin döviz giderlerinden daha az olmasını ifade etmekte olup, bu durum çeşitli faktörlerden kaynaklanabilmektedir. Türkiye’de cari açık uzun yıllardır görülmekte olsa da son yıllarda büyük boyutlara ulaşması ile en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir.

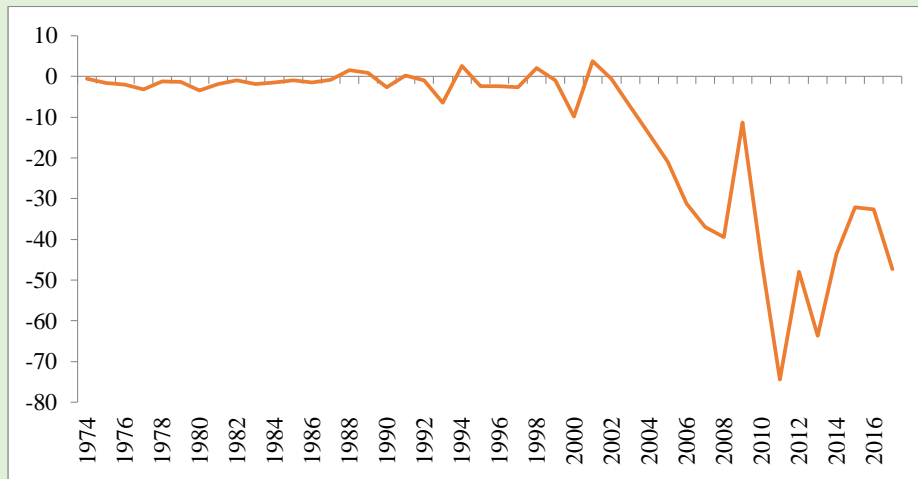
Türkiye’de 2002 yılından sonra artış gösteren cari açık 2011 yılında 75 milyar \$’a ulaşarak rekor kırmıştır. Bu cari açığın temel finansman kaynağının spekülasyon kısa vadeli yatırımlar olması ve yurt dışından alınan kaynakların döviz geliri, katma değeri düşük alanlarda kullanılması Türkiye’de cari açık sorununun yaşanmasına neden olmaktadır.

Çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde cari açığın neden önemli bir sorun olduğunu ve buna nelerin neden olduğunu ortaya koyarak çözüm önerileri sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Türkiye’deki cari açık sorunu açıklandıktan sonra ikinci bölümde cari açığın nedenleri ele alınmakta ve son üçüncü bölümde de cari açık sorununa yönelik çözüm önerilerine yer verilmektedir.

1.1. Türkiye’nin Cari Açık Sorunu

Bir ülkenin belirli bir dönemde dış dünya ile yaptığı tüm ekonomik ve finansal işlemlerin kayıtları ödemeler dengesi adı verilen bir bilançoda izlenmektedir. Bu bilanço bir ülkenin döviz gelirlerini ve döviz giderlerini bir denge yaklaşımı ile sergileyerek ilgili dönemde ne kadar döviz açığı ya da döviz fazlası verdiğini ve döviz açığı vermiş ise bunu nasıl finanse ettiğini göstermektedir (Eğilmez, 2006). Ödemeler dengesi bilançosu; cari işlemler hesabı, sermaye ve finans hesabı, net hata noksan ve rezerv varlıklar olmak üzere dört temel bölüme ayrılmıştır. Bu hesap gruplarının en önemlilerinden biri cari işlemler hesabıdır.

Cari işlemler hesabı, bir ülkenin döviz gelir ve giderlerini göstermekte olup, bu hesabın negatif bir değer alması cari açık anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle cari açık, döviz gelirlerinin döviz giderlerinden daha az olmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin cari işlemler hesabının nasıl bir seyir izlediği incelenmiş ve son 43 yıllık (1974-2017) döneme bakıldığında sadece altı yılda (1988, 1989, 1991, 1994, 1998 ve 2001) cari fazla verdiği gözlemlenmiştir. 2001 yılından sonra ise cari hesap sürekli açık vermiştir. Özellikle 2010 yılından sonra büyüklüğü artan cari açığın son sekiz yılda (2010-2017) toplam açık içindeki payı %65,6 olmuştur (Grafik 1.1).

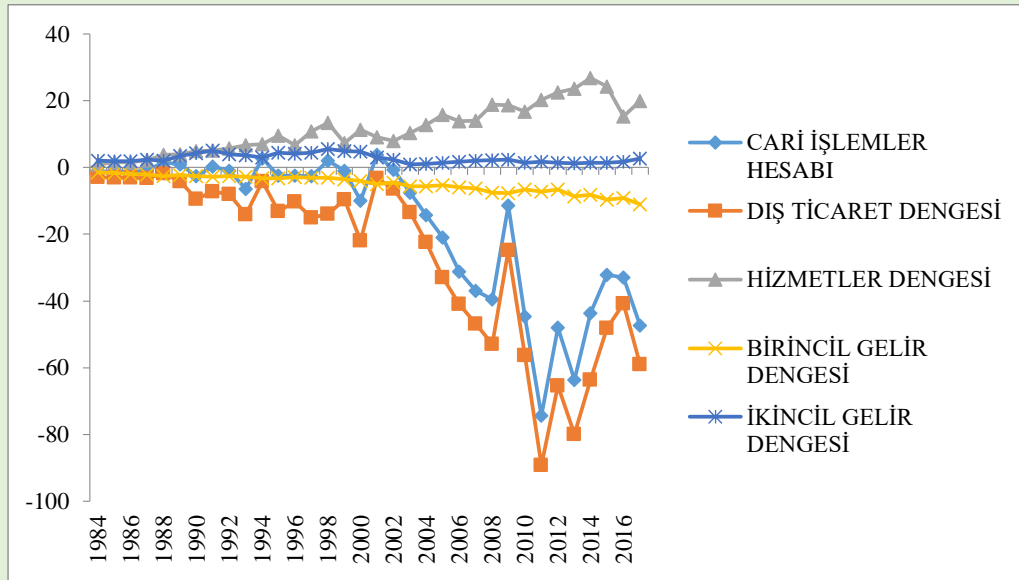

Grafik 1.1. Türkiye’de Cari İşlemler Hesabı (Milyar \$)

Kaynak: World Bank. 2018, Open Data kullanılarak oluşturulmuştur.

Ayrıca Grafik 1.1’de görülebileceği gibi cari işlemler hesabı 2002 yılına kadar nispeten dengeye daha yakın bir seyir izlerken 2002 yılından sonra ciddi bir kırılma yaşamış ve 2011 yılında cari açık 75 milyar \$’a ulaşarak rekor kırmıştır. 2011 yılından sonra cari açık azalmaya başlasa da halen 47 milyar\$’lık açık verilmektedir.

Öte yandan cari işlemler hesabının; dış ticaret dengesi (mal ihracatı ve ithalatı), hizmetler dengesi (taşımacılık, turizm, inşaat gibi hizmetler), birincil gelir dengesi (doğrudan, portföy ve diğer yatırımlardan elde edilen net faiz ve kar gibi gelirler) ve ikincil gelir dengesi (işçi gelirleri ve resmi transferler) olmak üzere dört alt grubu bulunmaktadır. Buradan hareketle çok uzun zamandan beri yaşanan cari açığın belirleyicilerini görmek amacıyla Grafik 1.2’de cari işlemler hesabının bileşenleri incelenmiştir.

Grafik 1.2. Cari İşlemler Hesabının Bileşenleri (Milyar \$)

Kaynak: TCMB, 2018, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi kullanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 1.2’de 1984-2017 yılları arasında cari hesap bileşenleriyle birlikte incelendiğinde cari açığın temel belirleyicisinin dış ticaret açığı olduğu görülmektedir. Ayrıca birincil gelir dengesi de yabancıların Türkiye’ye yaptığı doğrudan yatırımlardan elde ettiği kar ve portföy ve diğer yatırımlarından elde ettiği faizlerdeki artışla negatif yönde bir artış sergileyerek cari açığı arttırmaktadır. Ancak bunun etkisi dış ticaret açığına nazaran oldukça düşüktür. Diğer taraftan, ikincil gelir dengesi ve özellikle hizmetler dengesindeki fazlalık cari hesabı pozitif yönde etkilese de dış ticaret açığının büyüklüğüne bağlı olarak cari açık artarak devam etmektedir.

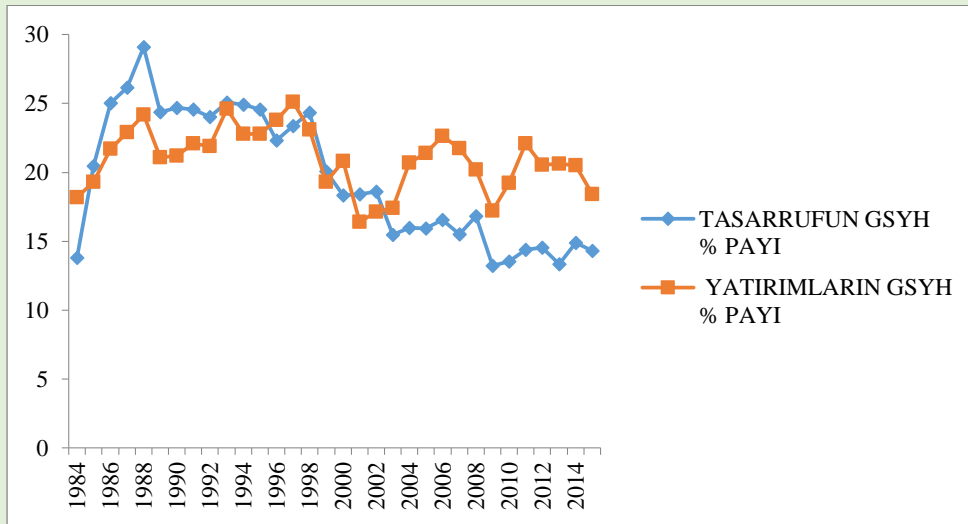
Bununla birlikte, uzun yıllardır Türkiye’de görülen cari açığın sorun yaratıp yaratmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu konuda iyimser bir yaklaşım gösterenlere göre cari açık sorunu yoktur. Bu düşünceye sahip olanlara göre, cari açık tasarruflardan daha fazla yatırım yapma olanağı sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle yurtiçi tasarrufların yatırımları karşılamakta yetersiz kalması durumunda yatırım için gerekli olan kaynak dış tasarruflardan karşılanmaktadır. Böylece yatırım artışları daha fazla cari açık anlamına gelse de, yatırımdaki artış, üretimi, büyümeyi arttıracaktır. Bu sayede ödünç alınan kaynakların geri ödemesi sırasında problem yaşanmayacağı için cari açık bir sorun değildir.

Yine aynı düşünceye göre, cari açığın ekonomik büyümenin yarattığı talep artışı nedeniyle oluştuğunu savunmaktadır. Çünkü büyük ölçüde ithalat yurtiçi gelire, ihracat ise

yurtdışı gelire bağlı olarak artmaktadır. Bu bakımdan Türkiye hızlı büyüyen bir ekonomi olduğu için ithalat artışı ihracat artışından fazla olmakta ve cari açık verilmektedir. Bu durumda cari açık hızlı büyüyen bir ekonominin göstergesi olduğu için sorun olarak görülmemelidir.

Ayrıca yine bir benzer görüşte, cari açığın finansmanı olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgilidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları özellikle 2002 sonrası dönemde hızla artmıştır. Bu finansman biçimi portföy ve diğer yatırımlara nazaran daha az risk içerdiği için cari açık sorun yaratmamaktadır (Yeldan, 2005: 52). Aynı zamanda bu görüşe sahip olanlara göre, uzun zamandan beri cari açık görülse de bunun finansmanında sorun yaşanmamıştır. Bu nedenle cari açık finanse edildiği sürece sorun değildir.

Ancak bu görüşe karşı bazı iktisatçılarda, cari açık sorunun olmadığı savına karşı çıkmaktadır (Yeldan, 2005; Güneş, 2006). Çetinkaya'nın (2011) da ifade ettiği gibi, cari açık yatırım hacmindeki artış yerine tasarruf hacmindeki düşüşten de kaynaklanabilmektedir. Bu durumda tasarruf oranındaki düşüşten kaynaklanan cari açık, yatırım oranındaki artışın yol açtığı cari açıktan daha fazla sorun yaratacaktır. Çünkü yatırımlarda pek bir değişim olmazken tasarruflardaki azalma ile tüketim artacağı gibi bu tüketim ithal mallarla karşılanacaktır. Buna bağlı olarak da yurtdışından alınan kaynaklar geri ödenirken sorunlar yaşanacaktır. Türkiye'de de buna benzer bir durum yaşanmaktadır. 1984-2015 döneminde yatırım ve tasarrufun seyri incelendiğinde, yatırımların GSYH içindeki payında ciddi bir değişim olmazken, tasarrufların GSYH içindeki payı 1998 yılından sonra düşüş eğilimine geçmiş ve 2009 yılında %13,2 ile en düşük seviyede gerçekleşmesiyle birlikte bundan sonrada bu seviye yakın seyretmiştir (Grafik 1.3).

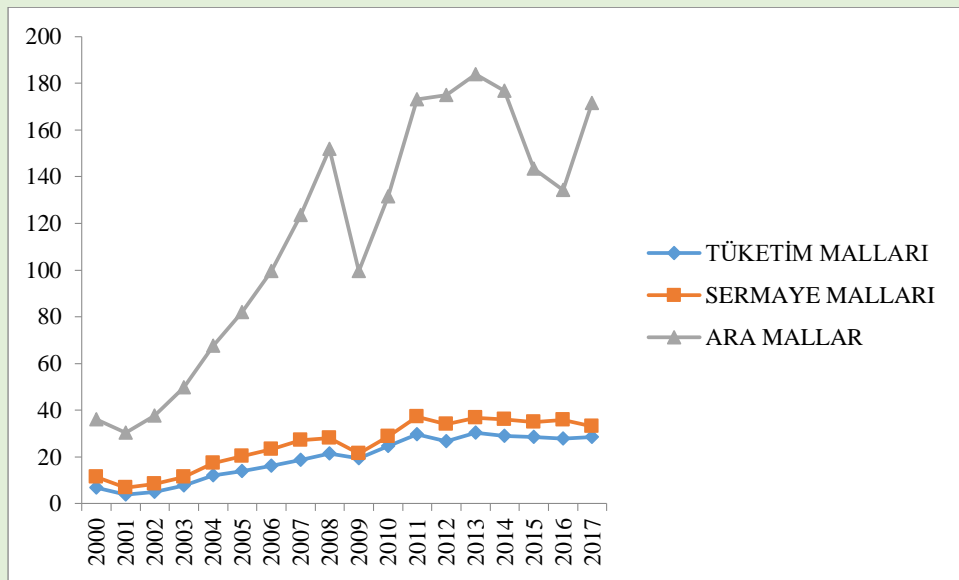
Grafik 1.3. Türkiye’de Yatırım ve Tasarrufların GSYH İçindeki Payı

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018, Gösterge ve İstatistikleri kullanılarak oluşturulmuştur.

Bununla birlikte, ithalatın ekonomik gruplara göre sınıflamasına bakıldığında ara malı ithalatının toplam ithalat içindeki payının tüketim ve sermaye mallarına göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca bu ara malı ithalatının içinde enerjinin önemli payı bulunmaktadır. Bu ara malı ithalatındaki artış dış ticaret dengesini olumsuz etkilese de, bunlar üretimde kullanılarak hem iç talebi karşılayabildiği gibi hem de ara mallara katma değer yaratılarak elde edilen ürün ithal edilen bedelden daha yüksek bir fiyata ihracat edilerek cari hesap üzerinde olumlu bir etki yapabilecektir. Ancak daha önce Grafik 1.1’de de gösterildiği gibi Türkiye’de cari açık giderek artmaktadır. Bu durum ithal edilen ara mallardan yeterince katma değer üretilmediğini ya da bu kaynakların verimli, döviz getirisi sağlayacak alanlarda kullanılmadığının göstergesi olabilir. Ayrıca yıllar itibarıyla genel olarak artış eğiliminde olan ara malı ithalatı 2014-2016’da azalma göstermiştir. Bu özellikle enerji ithalatındaki azalmadan kaynaklanmıştır. Bu

durum özellikle imalat sanayinde ithalata bağımlılığın azalmasından kaynaklanıyorsa iyi bir gelişmedir. Ancak bu sanayi sektöründeki üretimdeki azalmadan da kaynaklanmakta ise ekonomide birçok probleme yol açabilecektir.

Diğer taraftan tüketim malı ithalatının toplam ithalat içindeki payı nispeten düşük olsa da 2000-2017 yılları arasında önemli bir artış göstermiştir. Tüketim malı ithalatı 2001 yılında 3,8 milyar \$ iken 2017 yılında yedi kat artarak 28,5 milyar \$'a ulaşmıştır. Bu yıllarda diğer mal gruplarına bakıldığında ise, ara malların 30,3 milyar \$'dan 171,4 milyar \$'a; sermaye mallarının da 6,9 milyar \$'dan 33,1 milyar \$'a ulaştığı gözlenmiştir (Grafik 1.4). Buradan hareketle tüketim malı ithalatının toplam ithalat içindeki payı düşük olmasına rağmen, 2000-2017 döneminde en fazla artış gösteren ithal mal grubu olduğunu söylenebilir. Döviz geliri sağlanamayan ithal tüketim malları, Türkiye'de 2000 sonrasında ve özellikle 2008 küresel krizi sonrasında tasarruflardaki azalma karşısında dışarıdan alınan kaynaklarla sağlanmaktadır ki, bu durum cari hesap üzerinde sorun yaratmaktadır.

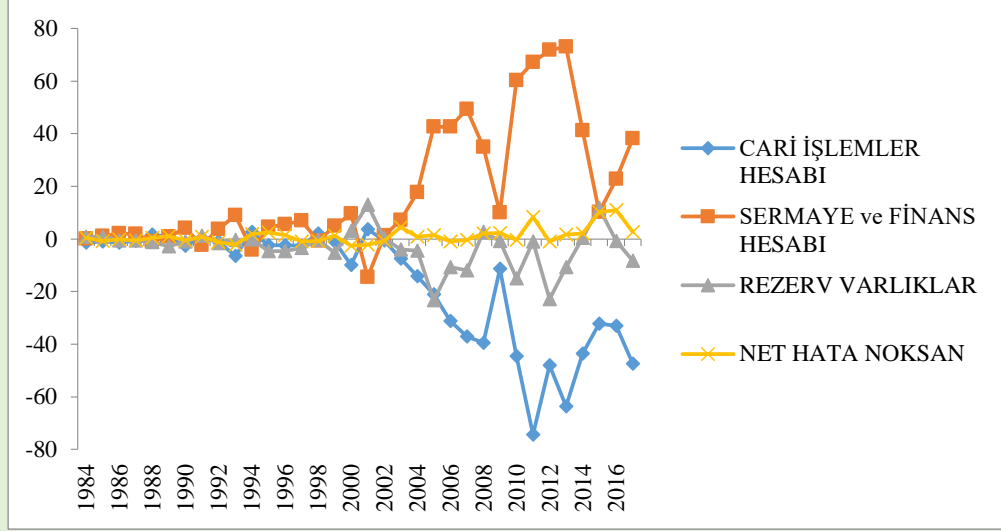
Grafik 1.4. İthalatın Mal Gruplarına Göre Sınıflandırılması (Milyar \$)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018, Ekonomik Göstergeleri kullanılarak oluşturulmuştur.

Bu bağlamda yurt dışından alınan kaynakların hangi alanlarda kullanıldığı cari açık sorunu yaşanıp yaşanmayacağı konusunda oldukça etkilidir. Örneğin son yıllarda inşaat sektörüne yapılan yatırımlar artmıştır. Ancak inşaat sektörü fiziksel bir üründür. Katma değeri, döviz geliri düşüktür. Aynı zamanda inşaat sektörü içinde payı yüksek olan konut yatırımları beyaz eşya, mobilya gibi mallara olan talebi, tüketimi arttırmaktadır. Bu bakımdan kaynakların inşaat alanında kullanılması hem borçların ödenmesini zorlaştırmakta hem de cari hesapları olumsuz etkilemektedir.

Diğer taraftan cari açık sorunu dışarıdan alınan kaynakların nasıl finanse edildiğiyle de yakından ilişkilidir. Grafik 1.5'te görüldüğü gibi cari açığın temel finansman kaynakları; sermaye ve finans hesabı, net hata noksan ve rezerv varlıklardır. Cari hesap ve finansman kalemleri 2002 yılına kadar birbirine yakın dengeli bir seyir izlerken, 2002 yılından sonra özellikle cari işlemler hesabı ve sermaye ve finans hesabında önemli bir kırılma görülmektedir. Hatta sermaye finans hesabındaki eğilim cari hesaptan daha fazla olmuştur. Bir başka ifadeyle, 2002 yılından sonra mutlak anlamda sermaye ve finans hesabındaki artış cari işlemler hesabından daha fazla olmuştur. Böylece sermaye ve finans hesabı hem cari açığın temel finansman kaynağı olmuş hem de

rezervleri arttırmıştır. Ayrıca Eğilmez'in (2017) de ifade ettiği gibi, net hata noksanda 2002 yılı öncesine göre önemli bir artış göstererek normal bir finansman kalemi haline gelerek cari açığın finansmanında önemli bir rol oynamaktadır. Gerçektende 2016 yılında 33 milyar \$'lık cari açığın 22,8 milyar\$'ı sermaye ve finans, 0,8 milyar\$'ı rezervlerden karşılanırken 10,9 milyar \$'ı da net hata noksan kalemiyle finanse edilmiştir. 2017 yılında ise 47 milyar\$'lık cari açığın finansmanında sermaye ve finans ve rezervlerin ağırlığı artış gösterirken, net hata noksan kalemi azalış göstermiştir (Grafik 1.5).

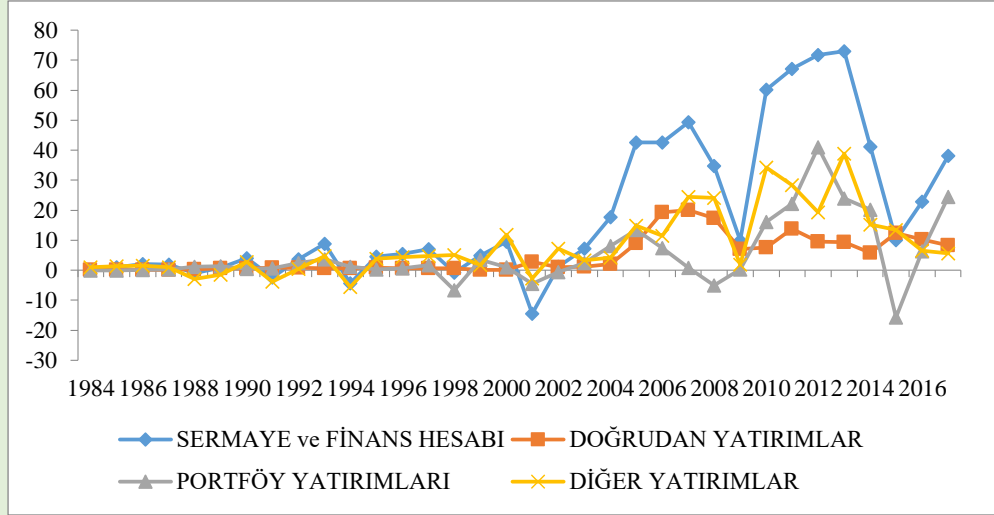

Grafik 1.5. Cari Açığın Finansmanı (Milyar \$)

Kaynak: TCMB, 2018, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi kullanılarak oluşturulmuştur.

Diğer taraftan, cari açığın sorun olup olmadığı ve nasıl finanse edildiği tartışmasına bağlı olarak, sermaye ve finans hesabının bileşenlerine (doğrudan yatırım, portföy ve diğer yatırımlar) baktığımızda üç yatırım türü de 2002 yılından sonra önemli artış göstermekle birlikte diğer yatırımların cari açığın finansmanında kullanılan temel sermaye ve finansman kaynağı olduğu gözlemlenmiştir (Grafik 1.6). Yani, cari açığın finansmanında bankacılık sektörünün yurtdışından aldığı kredilerin ve şirketlerin dış borçlanmalarının payı büyüktür. Aynı zamanda bu dönemde dalgalı bir seyir izlese de portföy yatırımlarında da artış olmuştur. Bu iki yatırım türünün 2010 yılından sonra sermaye ve finans hesabındaki payı %80-85 düzeyine ulaşmıştır. Bu gelişmelere dayanarak bazı kesimler cari açığın finansmanında sorun yaşanmayacağını düşünse de bir de madalyonun öteki yüzü vardır. Şöyle ki, portföy ve diğer yatırımlardaki artış cari açığın finansmanına katkı sağlarken, faiz transferlerini arttırarak da cari açığın derinleşmesine yol açacaktır. Aynı zamanda portföy yatırımları kısa vadeli finansman kaynağı sağlamaktadır. Bu bakımdan ülkede çıkabilecek olumsuzluklar karşısında bu yatırımlar ülkeyi çok kısa sürede terk ederek cari işlemler hesabında sorun yaratacaktır. Grafik 1.5 ve 1.6'da görüldüğü gibi 2002 yılı sonrasında benzer gelişmeler yaşanmıştır.

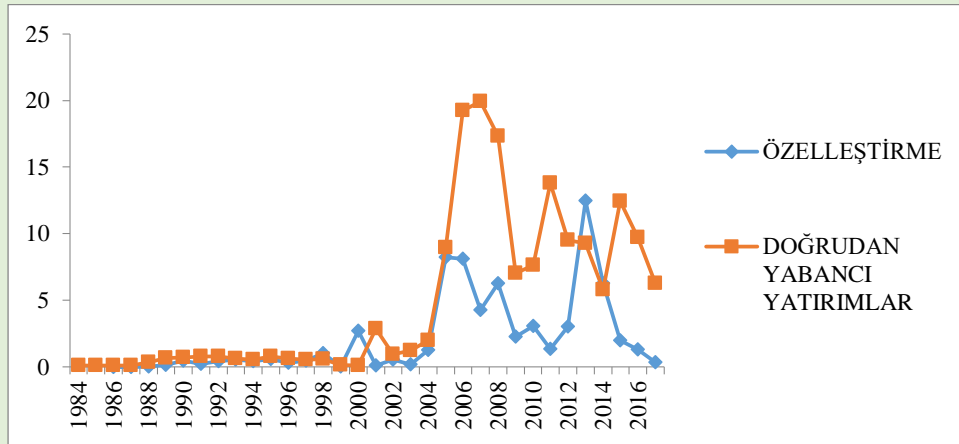

Grafik 1.6. : Sermaye ve Finans Hesabının Bileşenleri (Milyar \$)

Kaynak: TCMB, 2018, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi kullanılarak oluşturulmuştur.

Ayrıca, bazı kesimlerin cari açık üzerine iyimser olmasına yol açan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında 2002 yılı sonrasındaki artışa karşın, bunun toplam yatırımlar içindeki payı %15 düzeyindedir. Ayrıca bu yatırımların artışı özellikle 2005-2009 yılları arasında oldukça yüksektir. Ancak Grafik 1.7’de de görüldüğü gibi bu yükselişte bu dönemdeki özelleştirmelerin payı büyüktür. Bu dönemde özelleştirmeden 29,111 milyar \$ gelir elde edilmiştir. Bu dönemden sonra özelleştirmedeki azalmayla birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımları da azalmaya başlamıştır. Ancak 2001 krizinden sonra ilk kez 2013 yılında özelleştirme gelirleri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının üzerinde seyretmiştir. Bu bağlamda özelleştirme gelirleri cari açığın finansmanında önemli bir finansman kaynağı oluşturmuştur.

Grafik 1.7. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Özelleştirme Gelirleri (Milyar \$)

Kaynak: TCMB, 2018, Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden derlenmiştir.

Bu bağlamda, Türkiye için cari açığın kronik hale geldiğini ve gün geçtikçe de şiddetini arttırdığını söyleyebiliriz. Türkiye’nin cari açığının sorun olmasının nedeni ise, dış ticaret yapısı ve cari açığın finansman biçimidir (Kıncal, 2012: 7). Türkiye’nin ithalatında önemli bir yere sahip olan ara malların katma değeri yüksek ihraç ürünleri yaratamaması; yatırımlarında pek bir değişim olmazken tasarrufların azalma eğilimi göstermesi; yanında dışarıdan alınan kaynakların

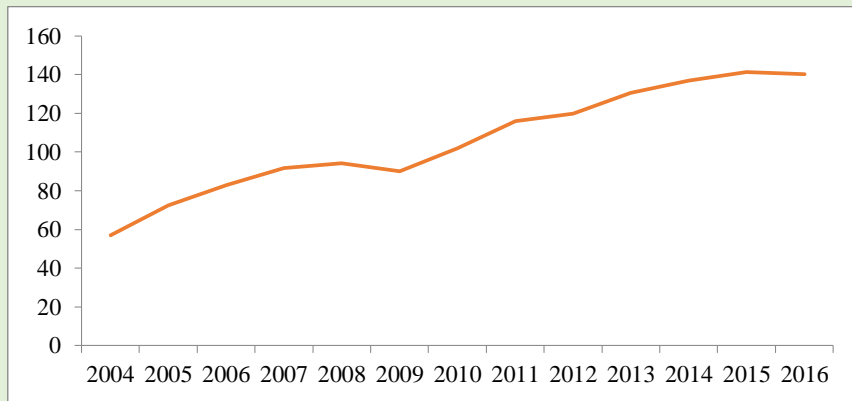
döviz getirisi olmayan alanlarda kullanılması ve ithal tüketim mallarının artması ödünç alınan kaynakların geri ödemesinde problem yaşanmasına ve cari açık sorununa yol açmaktadır.

Ayrıca cari açığın finansmanı spekülasyon, kısa vadeli sermaye hareketleriyle yapılması Türkiye’de yaşanabilecek olumsuzluk karşısında hızlı bir şekilde çıkması Türkiye’nin kırılganlığını artırarak önemli ekonomik problemlere neden olabilecektir. Böyle bir durum karşısında Türkiye’deki faiz oranlarının yüksek olması da bir fayda sağlayamayabilir. Enç’in (2001) de ifade ettiği gibi Türkiye 2000-2001 Krizi’nde böyle bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde %6000’lere kadar çıkan gecelik faizlere karşın söz konusu yüksek faiz oranları ile sermaye çıkışını önleyememiştir. Bu bakımdan yabancı yatırımcılar için Türkiye’nin en çekici noktası olan yüksek faizlerin önemini yitirmesi cari açık sorunsalının artmasına ve hatta krizin yaşanmasına neden olabilecektir.

1.2. Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri

Bir önceki başlıktaki açıklamalar ışığında, Türkiye’deki cari açık sorununa iç ekonomik koşul ve politikaların yanında dış ekonomik koşul ve politikalarında yol açığını söyleyebiliriz. Özellikle 2002 sonrasında tasarruf yetersizliği bulunan Türkiye’de yaşanan cari açık sorununa küresel ekonomide görülen likidite bolluğu ve neticesinde ülkeye sermaye girişleri etkili olmuştur. 2000-2001 krizinin ekonomide yarattığı sorunlardan kurtulmak, büyümeyi arttırmak için Türkiye bu durumu fırsat olarak görmüştür. Türkiye yüksek faiz- düşük kur politikasıyla büyümeyi arttırmak istemiştir. Türkiye uyguladığı yüksek reel faiz politikası ile yoğun sermaye girişi sağlayarak TL’ye yabancı paralar karşısında değer kazandırmıştır. Bu sayede bir yandan ithalat maliyetini azaltarak ekonomik büyümeyi finanse etmiş diğer yandan da hükümetin TL cinsinden dış borç yükümlülüklerini geriletmiştir. Ancak yüksek reel faiz ve TL’deki değerlenme ithalat artışları ile dış ticaret ve cari açığa da neden olmuştur. Bununla birlikte, yüksek reel faiz ve düşük döviz kuru finansal arbitraj olanaklarını arttırdığı için spekülasyon yatırımları şiddetlendirmiştir. Bu doğrultuda DİBS’i elinde bulunduran yabancıların payı da giderek artmıştır (Yeldan, 2005: 50-57).

Diğer taraftan Türkiye’nin cari açığı, 2008 Küresel krizi sonrasında gelişmiş ülkelerin uyguladığı politikalar sonrasında şiddetini daha arttırmıştır. Bunun da nedeni yine yoğun sermaye girişleridir. ABD ve AB’nin krizin neden olduğu durgunluğu gidermek amacıyla uyguladıkları miktarsal genişleme küresel likiditeyi arttırırken, faiz oranları yüksek olan Türkiye’nin krizin asıl kaynağını oluşturan riskli türev ürünlerinden almaması ve bankacılık ve finans sektörünün sağlam olması nedeniyle 2010 yılının ortalarından itibaren Türkiye’ye yoğun sermaye girişine yol açmıştır. Bu durumda 2000’lerin başında olduğu gibi TL’nin değerlenmesine ve ithalatın artarak dış ticaretin ve cari açığın artmasına neden olmuştur.

Grafik 1.8. Kredi-Mevduat Oranı %

Kaynak: TCMB, 2018, Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden derlenmiştir.

Aynı zamanda son dönemde görülen cari açığın önemli bir nedeni de banka kredilerindeki genişlemedir. Şekil 8'de görülebileceği gibi 2010 yılından itibaren bankalar topladıkları mevduattan daha fazla kredi vermektedir. Bankalar bunun yurtdışı borçlanmalarıyla finanse etmektedir. Bu durum tasarrufu yatırım oranına göre düşük olan Türkiye'nin kredi miktarındaki genişlemeci koşullar yatırım ve tüketimini artırarak cari işlemler açığını arttırmaktadır.

Bununla birlikte, yurtiçi tasarrufları ve mevduatları yetersiz olan Türkiye'de kredi genişlemesi ağırlıklı olarak yurtdışı koşulları tarafından belirlenmektedir. Buna bağlı olarak, tüketim ve yatırım finansmanında yurtdışı tasarrufların payı arttığından üretim, büyüme üzerinde küresel koşulların etkisi artmaktadır. Bunun sonucunda, olumlu likidite koşulları ekonomik büyümeyi hızlandırırken, olumsuz dışsal koşullar ise ekonominin küçülmesine resesyona neden olabilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: XI-3).

Türkiye'nin 2002 yılından itibaren ekonomik gelişimini etkileyen sermaye girişleri Türkiye'yi dış ekonomik gelişmelere karşı daha hassas hale getirmektedir. Bu sermaye girişleri kısa vadede Türkiye ekonomisine katkı yapsa da uzun vadede bakıldığında maliyeti ağır olabilecektir.

1.3. Türkiye'de Cari Açık Sorununa Yönelik Çözüm Önerileri

Türkiye'de 2000'li yılların başından itibaren ekonomik faaliyetlerde dış ekonomik koşulların, kaynakların belirleyici olması Türkiye'nin ekonomik kırılganlığını arttırmaktadır. Özellikle yatırımların, reel ekonomik faaliyetlerin kaynağının kısa vadeli, spekülative finansal yatırımlarla sağlanması yaşanabilecek küçük bir olumsuzlukta dahi bu finansal yatırımların çıkışı ekonomide sorunlara büyümenin durmasına neden olabilecektir. Bu nedenle yatırımların kaynağı olarak öncelikli ve yüksek oranda yurtiçi tasarruflar kullanılmalıdır. Ancak Türkiye'de tasarruf oranlarının 2002 yılından itibaren düşüş eğiliminde olması bunun sağlanması zorlaştırmaktadır. Bu nedenle alınabilecek önlemlerden birisi tasarruf oranlarını arttırmaktır. Bunu sağlayacak olan temel faktörlerden birisi reel faiz oranlarının artmasıdır. Ancak reel faiz oranlarının artışı spekülative yatırımların artışına da neden olabilecektir. Bu durumda enflasyon oranları düşürülerek reel faiz artışı sağlanmaya çalışılmalıdır. Enflasyondaki azalma reel faizlerdeki artışla tasarrufları arttırmasının yanında beklentileri de iyileştirerek ekonominin genelinde olumlu seyir izlenebilir.

Diğer taraftan, Grafik 1.3'te de görüldüğü gibi, Türkiye reel yatırımlarında 2002 yılından itibaren (2009 yılı dışında) pek bir değişim göstermezken, Grafik 1.6'da da görülebileceği gibi Türkiye'ye finansal yatırımlar 2002'den itibaren giderek artmıştır. Bu tür bir yatırım türü cari açığı derinleştireceği için bunun yerine reel yatırımların arttırılarak üretim, büyüme arttırılmaya çalışılmalıdır. Bu sayede cari açığın azaltılması daha mümkündür. Ayrıca, bu yatırımlarla katma değeri yüksek ürünler üretilmelidir. Başta ara mallar olmak üzere sanayinin ithalata bağımlılığını azaltacak yurt içi üretim katkısını arttıracak sanayi politikaları hedeflenmelidir (Eşiyok, 2012: 86). Sanayileşme özellikle Ar-Ge malları üreten sanayilere ağırlık verip yerli teknolojiyi kurarak hem ithalata yapılan ödemelerin azalmasını hem de kalitesi yüksek olan bu mallar ihraç edilerek geleneksel ürünlerden elde edilen ihracatlara nazaran daha yüksek döviz geliri elde ederek cari açık önemli oranda azaltılabilecektir.

Ayrıca Türkiye'de 1989 yılından itibaren ödemeler dengesinde sermaye hareketlerini tamamen serbestleştirilmiştir. Bu dönemden günümüze kadar baktığımızda Türkiye'de bir iki yıl haricinde cari açık verilmekle birlikte özellikle 2002 yılından itibaren bu açık giderek artmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye'de krizlerde yaşanmıştır. Bu durum sermaye hareketlerinin serbest olmasının ekonomiye zarar verebileceğini göstermektedir. Bu nedenle sermaye hareketleri devlet tarafından denetlenmeli ve sınırlandırılmalıdır.

Bu doğrultuda cari açığa yol açan sermaye hareketlerini sınırlandırmak için uygulanabilecek politikalarından biri olarak Tobin Vergisi önerilmektedir. Tobin Vergisi kısa

vadeli spekülâtif sermaye hareketlerine uygulanabilecek bir vergidir. Bu tür bir vergi uzun vadeli ve üretken yatırımları engellemezken, kısa vadeli spekülâtif yatırımları engelleyebilir (Subaşat, 2010: 32). Böylece spekülâtif yatırımların ülke ekonomisine vereceği zararlar azaltılıp, merkez bankası ulusal para birimini daha kolay koruyabilecek ve devlet vergi geliri elde edebilecektir (Ay ve Mangır, 2007:131). Bu bağlamda, Türkiye'nin tek başına Tobin Vergisi'ni uygulaması cari açık sorununa çözüm sağlayamamasının yanında büyüme oranının yavaşlamasına da neden olabilecektir.

Ancak Tobin vergisinin olumlu gelişmelerinin yanında etkili olmayacağını savunanlar da olmuştur. Bunlara göre, Tobin vergisi kısa vadeli bir para politikası aracı olduğu için ekonomik istikrarsızlıkların giderilmesinde etkin bir araç olmayacaktır. Ayrıca, Tobin vergisi, kısa vadeli sermaye hareketlerinin spekülasyonu amaçlamaktadır. Bu amacına ancak tüm dünyada aynı zamanda ve aynı oranda uygulanırsa ulaşacaktır. Aksi takdirde daha düşük oranda vergi uygulayan veya hiç vergi uygulamayan bir ülke kısa vadeli sermaye hareketlerini çekebilecektir. Tobin vergisi teknik ve politik farklılıklara bağlı olarak tüm ülkeler tarafından aynı anda uygulanamayacağı için etkili olmayacaktır (Öcal ve Polat, 2012: 79-80).

Öte yandan merkez bankası da 2000'li yılların başında artan sermaye hareketleriyle birlikte politikasını uygularken bu hareketleri dikkate almaya başlamıştır. Çünkü bu hareketler TL'nin değerini etkilemekte ve dolayısıyla temel amacı olan fiyat istikrarını da etkilenmektedir. Bu gelişmelere tepki olarak da tek etkili aracı olan kısa vadeli faiz oranlarıyla tepki göstermektedir. Ancak 2008 küresel krizi sonucunda gelişmiş ülkelerin uyguladığı miktarsal genişlemenin sermaye akımını daha da arttırması finansal piyasaları kredi genişlemesi ile tehdit etmiştir. Aynı zamanda sermaye akımı cari açığı da rekor seviyelere getirmiştir. Bu durumda merkez bankası finansal istikrarında sağlanmasına önem vererek bunu ikinci amaç olarak kabul etmiştir. Ancak elinde tek etkili aracı olan faiz oranını bu iki amacı sağlamakta ters etki yapmaktadır. Çünkü enflasyonu düşürmek isteyen merkez bankasının faiz oranlarını arttırmak istemesi, zaten yoğun olan sermaye akımını daha da arttırarak cari açığı da derinleştirecektir. Aynı zaman bu faiz oranı finansal istikrar amacını sağlamakta da yetersiz kalmıştır. Şöyle ki küresel krizde finansal piyasalar iki faktörden etkilenmiştir; sermaye hareketliliği etkisiyle cari açık ve kredi genişlemesi. Merkez bankası kredi genişlemesi daha ileride ekonomide yaratabileceği sorunlar nedeniyle kredileri daraltmak için uygulayacağı faiz artışı sermaye hareketlerini arttırarak cari açığın daha artmasına neden olabilecektir. Hatta bankalar bu durum karşısında dışarıdan ucuz fon bularak kredilerini azaltmayabilirler. Bunun ekonomik maliyeti daha da ağır olacaktır.

Merkez bankası bu gelişmelerle yeni amacı doğrultusunda yeni araçlar belirlemiştir. Ancak diğer faktörlerin yanında cari açığa da baktığımızda bunda başarılı olamadığı görülmektedir. Cari açık halen çok yüksek düzeydedir. Bu noktada merkez bankasının yeni araçları da yeterince etkin değildir. Bu bakımdan merkez bankası diğer amaçlarında olduğu kadar cari açık içinde yeni politikalar belirlemelidir. Aynı zamanda hükümetle de ortak fikirde olmalıdır. Bu iki tarafın amaçlarının farklılaşması uyguladıkları politikaların etkisini zayıflatarak amaçlarından uzaklaştırabilecektir.

2.Sonuç

Türkiye'de 2002 yılından itibaren giderek artan cari açığın temel belirleyici dış ticaret açığı olmuştur. Bu açığın sorun yaratmasında dış ticaret yapısı etkili olmuştur. İthalat içinde ara mal ithalatı ağırlıklı olsa da bu ara mallardan yeterince katma değer elde edilememesi ve ithal tüketim mallarının giderek artması dışarıdan alınan kaynaklarda geri ödeme sorunun yaşanmasına yol açabilecektir. Ayrıca cari açığın finansmanını diğer yatırımlar ve portföy yatırımları gibi kısa vadeli kaynakların sağlaması finansman kalitesini düşürmektedir. Bu kaynakların kısa sürede çıkışıyla sermaye finans hesabının cari açığı finanse etmekteki payı azalmaktadır. 2016 yılında bu durum görülmüştür. Bu yılda cari açığın finansmanında net hata noksanın payı büyük

olmuştur. Ancak kaynağı bilinmeyen bu kalem de portföy yatırımları kadar risklidir. Cari açığın finansman biçimi değişse de riski devam etmektedir.

Türkiye’de cari açık sorunun artmasında küresel ekonomide görülen likidite bolluğu ve neticesinde ülkeye sermaye girişleri etkili olmuştur. Türkiye’nin uyguladığı yüksek reel faiz-düşük kur politikasını sermaye girişini artırarak TL’nin değer kazanmasına ve ithalatın artarak dış ticaret ve cari açığında artmasına neden olmuştur. Ayrıca 2008 küresel krizinden sonrada yoğun sermaye girişleri cari açığı artırırken, bu dönemde kredi genişlemeleri cari açığın temel nedenlerinden biri olmuştur.

Sonuç olarak, cari açık sorundur. Türkiye’nin 2002 yılından itibaren ekonomik gelişimini etkileyen sermaye girişleri Türkiye’yi dış ekonomik gelişmelere karşı daha hassas hale getirmektedir. Bu sermaye girişleri kısa vadede Türkiye ekonomisine katkı yapsa da uzun vadede bakıldığında maliyeti ağır olabilecektir. Bu tür problemlerle karşılaşmamak için tasarrufları arttırıcı politikalar uygulayarak yatırımların kaynağı olarak öncelikli ve yüksek oranda yurtiçi tasarruflar kullanılmalıdır. Ayrıca katma değeri yüksek reel yatırımlar arttırılmalı ve Ar-Ge malları üreten sanayilere ağırlık verip yerli teknolojiyi kurarak daha yüksek döviz geliri elde ederek cari açık azaltılmalıdır. Cari açık sorununa neden olan sermaye hareketleri devlet tarafından denetlenmelidir. Cari açık sorunun giderilmesi hem hükümetin hem de merkez bankasının öncelikli hedeflerinden biri olmalıdır.

Kaynaklar

- AY, A. ve MANGIR F. (2007). “Uluslar arası Finansal Entegrasyon Bağlamında Sermayenin Vergilendirilmesi: Tobin Vergisi”, *Maliye Dergisi* (153, 123-141). Ankara: Maliye Bakanlığı.
- ÇETİNKAYA, M. (2011). “Kriz Göstergesi Olarak Cari Açık: Türkiye’de Cari Açık ve Sürdürülebilirliği”. içinde Çetinkaya, M. (Ed.). *Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- GÜNEŞ, H. (2006). ‘Cari Açık Sorun Değil’ Lafı Safsatadır, *Milliyet Gazetesi*, 09/11/2006. <http://www.milliyet.com.tr/-cari-acik-sorun-degil--lafi-safsatadir/hursit-gunes/ekonomi/yazardetayarsiv/09.11.2006/177312/default.htm>
- EĞİLMEZ, M. (2006). “Cari Açık Nedir?”. *Radikal Gazetesi*, 21/11/2006. <https://yoari.wordpress.com/2010/12/21/cari-acik-nedir/>
- EĞİLMEZ, M. (2017). “Net Hata ve Noksan Tartışmaları”. *Kendime Yazılar*, 27/2/2017. <http://www.mahfiegilmez.com/2017/02/net-hata-ve-noksan-tartismalar.html>
- ENÇ, E. (2001). “Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz”. *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi* (3;2, 31-38). Ankara.
- KALKINMA BAKANLIĞI (2014). “Türkiye’de Cari İşlemler Açığı, *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”. Ankara.
- KINCAL, A. (2012). “Türkiye İçin Cari Açık Neden Bir Sorundur?”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* (574, 7-11). İstanbul.
- ÖCAL, F. M. ve POLAT, M. A. (2012). “Küresel Düzeyde Sermaye Hareketlerini Yönetmede Tobin Vergisi: Türkiye Örneği”. *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* (40, 67-94). Kayseri.
- SUBAŞAT, T. (2010). “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu: Nedenler ve Çözümler”. *İktisat ve Toplum Dergisi* (1, 26-34). Ankara.
- YELDAN, E. (2005). “Türkiye Ekonomisi’nde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri”, *Çalışma ve Toplum* (4, 47-60). İstanbul.